

พลวัตวัฒนธรรมไทดำ :
การธำรงกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านคติความเชื่อเรื่อง “ແຖນ”
ในพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว¹

ไอยเรศ บุญฤทธิ์²

บทคัดย่อ

บทความนี้ เป็นการศึกษาพลวัตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ในขอบเขตความเชื่อเรื่อง “ແຖນ” ด้วยวิธีทางมานุษยวิทยาและคติชนวิทยาจากพื้นที่ ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผลการวิจัยพบว่า พลวัต ความเชื่อเรื่องແຖນที่เกิดขึ้น เป็นลักษณะของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) เป็นการนำเอาภูมิปัญญาไทดำซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในสังคม ไทดำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน พลวัตความเชื่อเรื่อง “ແຖນ” ปรากฏใน 3 ลักษณะ คือ อุดมคติพลวัต รูปแบบพลวัต และวิถีจิตพลวัต

คำสำคัญ : 1. ไทดำ 2. ไทยโซ่ง 3. ความเชื่อ 4. แถน 5. ผีฟ้า 6. คติชนวิทยา

¹ บทความวิจัยเรื่อง “พลวัตวัฒนธรรมไทดำ : การธำรงกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านคติความเชื่อ เรื่อง “ແຖນ” ในพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัยชุด “ชาติพันธุ์ : พลวัตของภาษาและวัฒนธรรม” โครงการย่อยที่ 1 เรื่อง “พลวัตวัฒนธรรม ไทดำ : คติความเชื่อเรื่องແຖນ” ซึ่งได้รับการสนับสนุนทุนการวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัย แห่งชาติ (วช.) และมหาวิทยาลัยมหิดล

² อาจารย์ ดร. ประจำคณะวิทยาการการเรียนรู้และศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
อีเมล : mrboonyarit@gmail.com โทรศัพท์ : 08-5214-9296

**The dynamics of Tai Dam culture:
The maintenance of ethnic group through the belief in
“Thaen (A spirit of the sky)” in Thailand and Laos PDR³**

Iyared Boonyarit⁴

Abstract

This paper is a study on cultural dynamics of the Tai Dam ethnic group under the scope of the belief in “Thaen”, using anthropological and folklore research methods. The results indicated that the dynamics of the belief in “Thaen” were a form of cultural reproduction. Tai Dam’s local wisdom, which was pre-existing cultural capital of Tai Dam society, was applied in accordance with present-day society. The dynamics of the belief in “Thaen” could be divided into 3 categories: dynamic ideology, dynamic patterns and dynamic ideation.

Keywords: 1. Tai Dam 2. Black Tai 3. Belief 4. A spirit of the sky (Thaen)
5. Folklore

³ This paper is a part of the author research project “Dynamism of Black Tai culture: belief in Thaen” which was supported by National Research Council of Thailand (NRCT) and Mahidol University.

⁴ Lecturer Ph.D. at Faculty of Learning Sciences and Education, Thammasat University, Pathum Thani, Thailand. Email address: mrboonyarit@gmail.com Tel: 08-5214-9296

บทนำ

บทความวิจัยเรื่อง “พลวัตวัฒนธรรมไทดำ : การธำรงกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านคติความเชื่อเรื่อง “แถน” ในพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” เน้นการศึกษาในแง่มุม “ปรากฏการณ์” ว่าด้วยเรื่องความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ “แถน” ซึ่งเกิดขึ้นเพื่อธำรงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ เนื่องจากผู้วิจัยพิจารณาว่า “ความเชื่อเรื่องแถน” เป็นรากฐานแห่งวิถีชีวิตของวัฒนธรรมไทดำ โดยวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำถือความเชื่อเรื่องแถนเป็นภาพสะท้อนทาง “ศาสนาและความเชื่อ” ที่เติมไปด้วยความหมายและสัญลักษณ์ซึ่งถือเป็นต้นแบบของ (model of) ศาสนาที่ว่าด้วยเรื่องของการกำหนด รูปแบบ ความคิด หรือการกระทำไปนำไปสู่การสร้างความเป็นจริง ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า แถน จัดเป็น ตัวแบบสำหรับ (model for) การผลิตสร้างความจริง (อันเป็นรูปธรรม)

ท่ามกลางการปรากฏขึ้นของ “วัฒนธรรม” ในสังคมของชาติพันธุ์ไทดำ สามารถพิจารณาด้วยแนวคิดทางวัฒนธรรมที่บ่งชี้ถึงรูปแบบของความหมาย (pattern of meanings) ซึ่งได้รับสืบทอดกันมาในรูปแบบของ สัญลักษณ์ โดยเป็นระบบของแนวคิดที่ได้รับการสืบทอดกันมา (inherited conceptions) และแสดงออกในรูปแบบของสัญลักษณ์นี้ ชาวไทดำได้ใช้ติดต่อสื่อสาร เก็บรักษาไว้ และพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความรู้เกี่ยวกับชีวิตและทัศนคติต่อชีวิต

อย่างไรก็ตาม กระบวนการสร้างรูปแบบทางวัฒนธรรม ถูกผลิตขึ้นไปพร้อมกับวิถีคิดด้านการนำเสนอตัวตนและการธำรงกลุ่ม ดังนั้น ด้วยพลวัตทางวัฒนธรรมดังกล่าว จึงถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษาอย่างน่าสนใจเพื่อทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น โดยศึกษาเปรียบเทียบการธำรงกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านคติความเชื่อเรื่อง “แถน” ในพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวดังที่ได้กล่าวมา

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาพลวัตด้านคติความเชื่อและวิถีคิดเรื่องแถนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว
2. เพื่อศึกษาการธำรงกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านคติความเชื่อเรื่อง “แถน” ในพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางมานุษยวิทยาและคติชนวิทยาเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับขอบเขตการวิจัย พื้นที่การศึกษาของบทความวิจัยดังกล่าวประกอบด้วย

2 พื้นที่หลัก คือ 1. พื้นที่ประเทศไทย ได้แก่ พื้นที่จังหวัดเพชรบุรี นครปฐม ราชบุรี เลย พิษณุโลก พิจิตร สุโขทัย กำแพงเพชร และนครสวรรค์ 2. พื้นที่สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้แก่ บ้านน้ำแ่ง บ้านธงชัยใต้ บ้านธงชัยเหนือ บ้านหัวขร้ว แขวงหลวงน้ำทา และบางพื้นที่ของแขวงบ่อแก้ว

ทั้งนี้ บทความเรื่อง พลวัตวัฒนธรรมไทดำ : การสร้างกลุ่มชาติพันธุ์ผ่านคติความเชื่อเรื่อง “เถน” ในพื้นที่ประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่อง *การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction)* เป็นแนวคิดเพื่อใช้วิเคราะห์ข้อมูลจากสนาม โดยพิจารณาในมุมมองของพลวัตว่า เกิดจากการหยิบยกเอาวัฒนธรรมบางอย่างขึ้นมาให้ความหมายและให้คุณค่าผ่านวิถีปฏิบัติใหม่ ๆ หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบใหม่ อันทำให้วัฒนธรรมนั้นได้รับการเน้นย้ำให้โดดเด่น หรือมีวิถีชีวิตขึ้นมาใหม่ในบริบทที่ไม่เคยมีมาก่อน การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงก่อให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาผลิตใหม่ในวัตถุประสงคใหม่ เพื่อให้สอดคล้องตอบสนองกับสถานการณ์หรือบริบทใหม่ หรือมีการสร้างความหมายใหม่ ในขณะทีวิถีปฏิบัติที่ถูกกำหนดหรือสร้างขึ้นมานั้น ผู้วิจัยผนวกแนวคิดเรื่อง *ประเพณีประดิษฐ์ (invented tradition)* มาวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้สอดคล้องกับมุมมองของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม หากแต่เพิ่มมุมมองทางด้านกระบวนการสร้างความหมายที่นำไปสู่ปรากฏการณ์ทางสังคม ซึ่งเป็นผลรวมของการประกอบสร้างโดยใช้วัตถุทางวัฒนธรรมหรือวัตถุโบราณ (ancient materials) ไม่ว่าจะเป็นนิทาน ตำนาน เรื่องเล่า หรือคติความเชื่อ พิธีกรรม ฯลฯ ซึ่งจะถูกกำหนดขึ้นจากกฎเกณฑ์ที่ยอมรับกัน ทั้งโดยเปิดเผยและโดยปริยาย อีกทั้งมีลักษณะเชิงพิธีกรรมหรือสัญลักษณ์ที่ต้องส่งทอดมุมมองเรื่องของ “ค่านิยม” “แบบแผน” และ ความประเพณีที่แน่นอนและกระทำซ้ำตามแบบเดิม

ผลการศึกษา

ความเชื่อเรื่อง “เถน” เป็นความเชื่อที่สำคัญสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำและเป็นวัฒนธรรมร่วมรากในดินแดนอุษาคเนย์ เป็นความเชื่อที่สร้างสำนึกร่วม (collective memories) และความสัมพันธ์ (relations) ภายในกลุ่มที่ผู้คนในดินแดนแถบนี้เชื่อกันว่า “เถน” หรือ “ผีฟ้า” คือ “ผีแห่งบรรพบุรุษ” บ้างก็ว่าเป็นผู้สร้างโลก ให้กำเนิดมนุษย์และสรรพสิ่งบนโลก รวมไปถึงการปกปักรักษาดูแลคุ้มครองภยันตราย ชาวไทดำรู้จักและผูกพันกับวิถีคิดเรื่อง “เถน” ในรูปแบบของนิทาน เรื่องเล่า ตำนาน เพลงขับ ซึ่งนำไปสู่แบบแผนการสร้าง ประเพณี พิธีกรรม หากแต่ในบริบทของสังคมวัฒนธรรมปัจจุบัน

การนำเสนอ “ແຄນ” ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ มีพลวัตการเปลี่ยนแปลงภายใต้ปัจจัยทางสังคมที่มีความแตกต่างกันไปตามรูปแบบและพื้นที่ต่างๆ

“ແຄນ” ในพิธีกรรมที่คนไทดำ⁵ รู้จักและนับถือ

คนไทดำในประเทศไทย รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับ “ແຄນ” ผ่าน ตำนาน นิทาน เรื่องเล่า และ พิธีกรรม Renu Mearnchanchuy (1999) ศึกษาเรื่องเล่าประเภทนิทานของกลุ่มไทดำ ประกอบด้วย นิทาน 9 ประเภท ได้แก่ นิทานปรัมปรา นิทานทรงเครื่อง นิทานท้องถิ่น นิทานมหัศจรรย์ นิทานตำนาน นิทานมุขตลก นิทานเรื่องสัตว์ นิทานคติ และนิทานผี จากนิทานประเภทต่างๆ พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมีโลกทัศน์ที่สำคัญซึ่งสะท้อนความเป็นชาติพันธุ์ เช่น โลกทัศน์เกี่ยวกับกำเนิดสิ่งมีชีวิต โดยในนิทานไทดำ เรื่องตำนานแปดมะเต่างวงช้าง มีการกล่าวถึง “ແຄນ” ว่าเป็นผู้ทำให้เกิดสิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์และสัตว์โดยกำเนิดมาจากน้ำเต้า สะท้อนให้เห็นว่าไทดำยังมีความเชื่อเรื่องແຄນปรากฏอยู่ตำนานและนิทาน นอกจากนี้ คนไทดำ รู้จัก “ແຄນ” ในฐานะของ “เทวดาสูงสุด” หรือ “ผู้ที่มีอำนาจกลับเหนือทุกสิ่งทุกอย่างในโลก” อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน ขนบการเล่า นิทาน ตำนาน เรื่องเล่า ในวัฒนธรรมไทดำแทบจะสูญสิ้นไป เนื่องจากผู้วิจัยไม่พบการเล่านิทานเรื่องต่างๆ ในวิถีชีวิตชาวไทดำในประเทศไทย Patsara Ruepan (Interview, March 15, 2015) ชาวไทดำจังหวัดสุราษฎร์ธานี ให้ทัศนะว่า ชาวไทดำในประเทศไทย ส่วนใหญ่รู้จัก “ແຄນ” แต่ในพิธีกรรมเพียงเท่านั้น และหากยิ่งหมู่บ้านใดไม่มี “แม่มด/หมอมด” ทำพิธีติดต่อกับແຄນ คนในหมู่บ้านและเยาวชนไทดำรุ่นใหม่ยังไม่รู้จักແຄนของชาวไทดำ เพราะไม่มีพิธีกรรมและไม่มีผู้รู้ที่แท้จริงบอกเล่าสืบต่อ

ในขณะที่คนไทดำในประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว รับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับແຄนที่สัมพันธ์กับปริบททางสังคม ผู้วิจัยพบว่า คนไทดำในลาวมีความสัมพันธ์กับແຄนในลักษณะของความเชื่อที่ “พึ่งพาทางจิตใจ” และ “ศูนย์รวมจิตใจ” ของคนในชุมชน Khawn Singlor (Interview, July 14, 2015) ผู้เฒ่าชาวไทดำหมู่บ้านธงชัยใต้ แขวงหลวงน้ำทา กล่าวถึงช่วงชีวิตที่เคยเป็น “ทหารรับจ้าง” ทำสงครามกับฝรั่งเศส ช่วงนั้น Khawn Singlor (ขวัญ สิงลอ) ต้องไปเป็นทหารประจำการที่เมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นชีวิตที่ลำบากและเสี่ยงตาย ทุกวันก่อนออกไปสนามรบ ขวัญ สิงลอ จะบนบานหรือบอกกล่าวต่อองค์ແຄนว่า “เจ้าปู่ฟ้า เจ้าสิ่วรักษาชีวิตขอยและครอบครัวด้วยเด้อ”

ครั้งเมื่อสงครามยุติ ขวัญ สิงลอ กลับมาสู่บ้านเกิดที่ธงชัยใต้ ครั้งนั้น ลูกและภรรยาได้เห็นภัยสงครามหายไป คนในหมู่บ้านไม่มีใครทำพิธีกรรมฮีดคองของไทดำ

⁵ กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในประเทศไทย มีชื่อเรียกหลากหลาย เช่น ไทยโซ่ง ไทยทรงดำ ผู้ไทดำ ลาวโซ่ง ลาวทรงดำ เป็นต้น

เนื่องจากไม่มีแม่มด หมอเสน ดังนั้น ขวัญ สิงลอ จึงเป็นแกนนำในการรวมชาวบ้านที่กระจัดกระจายตามเมืองต่างๆ ให้กลับสู่มาตุภูมิด้วยการจัดพิธีกรรมของไทดำกลางหมู่บ้าน (โดยปกติทำส่วนตัวที่บ้าน) ทั้งพิธีเสนเรือน พิธีเสนเต็ง เสนแก่เคราะห์ ปาดตงไหว้ผีบรรพบุรุษ รวมทั้ง พิธีบูชาพญาแถน ฯลฯ ทั้งนี้จะได้ใช้พิธีกรรมดังกล่าวเป็นสื่อเรียกคนให้กลับคืนถิ่น หลังจากการจัดพิธีกรรมอย่างเอิกเกริกได้ประมาณหนึ่งปี เมื่อชาวบ้านที่พลัดพรากจากกันได้ข่าวว่าหมู่บ้านธงชัยได้มีผู้คนกลับมาอยู่กันแล้วจึงได้ทยอยเดินทางกลับมาเป็นลำดับ ครานั้นเอง ขวัญ สิงลอ จึงได้พบหน้ากับลูกและภรรยาที่ไม่ได้เจอกันเป็นเวลาร่วม 10 ปี ขวัญ สิงลอ กล่าวว่า “เป็นเพราะเรابخาของค์แถนนี้เอง แถนจึงช่วยให้เราสำเร็จและสมหวังทุกประการ”

Pettabong Paisoon (Interview, September 27, 2015) ชาวไทดำ จังหวัดเลย กล่าวว่า แถนในโลกทัศน์ของคนไทดำมีทั้งหมด 10 แถน คือ แถนหลวง แถนบัวกาลาวี แถนชาด แถนแนน แถนบุญ แถนก้อ แถนเคาะ แถนสิง แถนสัด และ แถนงูขาว แต่ละแถนมีหน้าที่รับผิดชอบที่แตกต่างกัน คนไทดำเชื่อว่า แถนมีตัวตนจริง แถนมีอิทธิฤทธิ์มีอำนาจมาก ชาวไทดำทุกคนยำเกรงแถนเพราะเชื่อว่า แถนสามารถทำให้เกิดอะไรก็ได้ เช่น ทำให้เกิดภัยพิบัติ ทำให้คนตายก็ได้ ส่วนรูปร่างหน้าตาของแถนจะเป็นอย่างไรไม่มีใครรู้ หน้าที่ของแถนคือ ดูแลชาวโลก รักษาคนป่วย ช่วยเหลือคน ดูแลผีเรือน ลงโทษคนส่วนที่อยู่ของแถนนั้น แถนอยู่สูงสุดบนฟ้า การบูชาแถนต้องบูชาด้วยควายเท่านั้น อำนาจของแถนทำให้ฝนตก พายุร้อน น้ำท่วม ลมพายุ โดยความคิดเห็นดังกล่าว สอดคล้องกับความคิดของ Sawai Petroon (Interview, January 22, 2016) ประธานมูลนิธิไทดำประเทศไทย กล่าวว่า “แถน” คือ เทวดาสูงสุด ไม่สามารถลบหลู่ได้ แถนเป็นผู้ตัดสินดาลความเจริญ ความสุข แต่ในขณะเดียวกัน แถนก็ยังสามารถทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บแก่คนในครอบครัว และเมื่อเกิดความทุกข์อันเนื่องมาจากการเจ็บไข้ได้ป่วย ชาวไทดำเชื่อว่า เพราะอำนาจของแถนดลบันดาลให้เกิดความทุกข์ ดังนั้น พิธี “เสนเต็ง” หรือ “เสนน้อยจ้อย” จึงถูกจัดขึ้นเพื่อขอร้องให้แถนช่วยยกโทษและปลดปล่อยวิญญาณบรรพบุรุษให้หลุดจากโซ่พันธนาการบนเมืองแถนตามความเชื่อ ผู้ทำพิธีเสนเต็ง คือ “แม่มด” หรือ “หมอมด” ที่สามารถติดต่อสื่อสารกับ “แถน” บนฟ้าได้ รูปแบบพิธีเสนเต็งมีขั้นตอนที่หลากหลายและแตกต่างกันไปตามพื้นที่

ปัจจุบัน ลำดับขั้นตอนของพิธีเสนเต็ง ถูกลดทอนขั้นตอนเนื่องด้วยสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป Piyawan Sukasem (Interview, January 27, 2016) ให้ทัศนะว่า เสนเต็งในปัจจุบัน ถูกจัดขึ้นเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่ผู้ป่วยและบรรดาญาติเท่านั้น เนื่องจากวิทยาการทางการแพทย์สมัยใหม่เข้ามาแทนที่ความเชื่อดั้งเดิม ในขณะที่เมื่อพิจารณารูปแบบและขั้นตอนของการประกอบพิธียังเห็นได้ชัดว่า พิธีเสนเต็ง

ในปัจจุบัน ถูกปรับเปลี่ยนไปตามสภาพ เช่น คนไทดำตระกูลผู้ดำว (ตระกูลเจ้า) ได้แก่ตระกูลสิงลุลอคำ สิงล่อน้อย เปลี่ยนจากการบูชาแถนด้วยควายเป็นการบูชาด้วยหมูแทน เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจ หรือขั้นตอนบางลำดับถูกตัดทอนลง เช่น พิธีเสนเต็งพื้นที่บ้านนาป่าหนาด อ.เชียงคาน จ.เลย พิธีเสนเต็งพื้นที่บ้านบางระกำ อ.เมือง จ.พิษณุโลก เป็นต้น อย่างไรก็ตาม บางพื้นที่ในประเทศไทย คนไทดำตระกูลผู้ดำวก็ยังยึดวิธีการบูชาแถนเช่นเดิม ดังเช่น กรณีการทำพิธีเสนเต็งของชาวไทดำสายตระกูลผู้ดำวในพื้นที่อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร ยังใช้ควายเป็นสัตว์บูชาแถนตามความเชื่ออยู่

ในขณะที่ พิธีเสนเต็ง ของชาวไทดำที่บ้านน้ำแ้งน แขวงหลวงน้ำทา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวกลับยังคงรูปแบบของพิธีกรรมดังกล่าวอย่างดั้งเดิม Chan-or Lisawan (Interview, January 19, 2016) กล่าวถึง พิธีเสนเต็งในหมู่บ้านว่า ชาวไทดำจัดพิธีขึ้นก็ต่อเมื่อ คนในบ้านหรือคนในครอบครัวเจ็บป่วยอาหารหนัก การเสนเต็งเริ่มต้นจากการไปหา “หมอเอื่อง” เพื่อเสี่ยงทายว่า เกิดจากสาเหตุใด หรือบรรพบุรุษคนใดถูกอำนาจของแถนจองจำไว้บนเมืองฟ้า เมื่อทราบถึงสาเหตุด้วยการทำนายจากการเสี่ยงทายแล้ว พิธีเสนเต็งจึงถูกจัดขึ้นเพื่อรักษาโรคของคนในครอบครัว ขั้นตอนของพิธีเสนเต็งก็ไม่ได้มีการลดลำดับพิธีแต่อย่างใด หากแต่การบูชาแถนด้วยควายถูกปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นหมูด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจแถนเช่นเดียวกับประเทศไทย

นอกจากนี้แล้ว ชาวไทดำก็ยังคงมีพิธีกรรมอื่นๆ ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับแถน อาทิ พิธีเสนแก่เคราะห์ พิธีปลุกกล้วยเมืองฟ้า-เมืองลุ่ม เป็นต้น ในขณะที่พื้นที่บ้านน้ำแ้งน แขวงหลวงน้ำทา สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว มีพิธี “เซอเฮือนหมาว [so: huən mau]” หรือ พิธี “ขึ้นบ้านใหม่” โดยพิธี “เซอเฮือนหมาว” Khempetch Lisawan (Interview, January 19, 2016) กล่าวว่า มีขั้นตอนที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “คนกับแถน” อย่างชัดเจนเช่นกัน ขั้นตอนพิธีที่สำคัญตอนหนึ่งคือ การเชิญแถนเทวดาและบริวารจากฟ้าลงมาสถิตยังปะรำพิธีที่ถูกจัดเตรียมอย่างง่าย ๆ ด้วยการปูเสื่อในพื้นที่ที่ถูกจัดไว้ การเชิญเริ่มต้นจากหมอปิธีเอือนเอ่ยบทสวดเพื่อเชิญ แถน เทวดา บริวารแถน ฝี่เจ้านาย ฝี่เมือง มาร่วมพิธี กินของ เช่น ไห้ว และขอร้องให้แถนช่วยอำนวยความสะดวกให้สร้างบ้านเรือนสำเร็จลุล่วงอย่างดี ขอแถนช่วยให้น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ ขอแถนให้บันดาลฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล ขอแถนให้บันดาลลมพายุให้เปลี่ยนทิศทาง ไม่มาทำความเสียหายให้แก่บ้านเรือน ในขณะที่พิธีดังกล่าวในพื้นที่ประเทศไทยไม่มีปรากฏ Kamjom Petyoun (Interview, February 9, 2016) กล่าวว่า ไทดำในประเทศไทยยังคงเหลือพิธีการขึ้นบ้านใหม่เพียงการตัดไม้ข่มนาม ซึ่งเป็นเพียงการขอขมาเจ้าป่าเจ้าเขาหรือผีประจำต้นไม้ และการบอกกล่าวว่าได้ตัด

เอาไว้มาสร้างบ้านเท่านั้น มิได้นำไปประกอบกิจอย่างอื่น ส่วนลำดับขั้นตอนการขึ้นบ้านใหม่ก็ปรับประยุกต์ใช้ตามคนไทยในปัจจุบัน

Thon Panko (Interview, January 22, 2016) ให้ข้อสังเกตว่า รูปแบบของพิธีเซอเอือนใหม่ของชาวไทดำที่แขวงหลวงน้ำทาได้รับอิทธิพลจากพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่อยู่แวดล้อม พิธีกรรมของไทดำที่เกี่ยวข้องกับแกน จะไม่มีการเชิญแกนลงจากฟ้ามาสู่ดิน แต่เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาจากตัวบทที่ได้ยกตัวอย่างมาแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานระหว่างวิธีคิดเรื่องแกนกับวิธีคิดเรื่องการบูชาผีของลาวเข้าไว้ด้วยกัน เนื่องจากปรากฏการเอ่ยเรียก *ผีเจ้านาย ผีเจ้าเมือง* ของทางลาวลงมาร่วมพิธีอีกด้วย ข้อสังเกตดังกล่าว สอดคล้องกับความคิดเห็นของ Chawalit Arayuttitham (Interview, January 22, 2016) ราชัญชาวบ้าน ชาวไทดำ จังหวัดนครปฐม กล่าวว่า โดยหลักปฏิบัติต้ององค์แกนนั้น ชาวไทดำไม่มีพิธีกรรมในลักษณะของการเชิญเชิญแกนลงมายังพื้นดิน เพราะถือว่าเป็นการรบกวนต่อแกน แกนเป็นเทวดาสูงสุดซึ่งจะไม่ลงมายุ่งเกี่ยวกับมนุษย์ มนุษย์เท่านั้นที่จะเป็นผู้ขอร้องให้แกนลงบันดาลอำนาจมาช่วยเหลือ

จากกรณีพิธีเสนเต็ง ซึ่งเปรียบเป็นตัวแทนของพิธีกรรมแบบดั้งเดิม สู่วิธีเซอเอือนใหม่ ตัวแทนของพิธีกรรมแบบผสมผสาน นำไปสู่การพิจารณากรอบการมองด้วยวิธีคิดแบบคู่ตรงข้าม (binary opposition) ทำให้เห็นถึงความเชื่ออันเนื่องมาจากพิธีกรรมในระดับของกระบวนทัศน์ (paradigm) ที่กล่าวถึง วิธีคิดชุดหนึ่ง ที่ว่าด้วยเรื่องของการบูชาพระยาแกนด้วยวิธีดั้งเดิมและแบบผสมผสาน วิธีคิดแบบคู่ตรงข้ามจากพิธีกรรมดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงคู่ตรงข้ามที่เป็นในลักษณะของ ดิน กับ ฟ้า ซึ่ง “ดิน” เป็นความหมายหรือสัญลักษณ์ของ “โลกมนุษย์” ส่วน “ฟ้า” คือความหมายหรือสัญลักษณ์แทน “แกน” ในขณะที่ ตัวเชื่อมความสัมพันธ์เชิงพิธีกรรม (mediator of ritual) ระหว่างโลกมนุษย์กับแกน คือ ผู้ทำพิธี ซึ่งหมายถึง หมอมด แม่มด หมอพิธี หรืออีกนัยหนึ่งอาจหมายถึง ควายหรือหมู ซึ่งเป็นสัตว์บูชาพระยาแกนที่ทำให้โลกมนุษย์กับฟ้าสามารถเชื่อมต่อกันได้ผ่านพิธีกรรม เมื่อพิจารณาถึงคู่ตรงข้ามและตัวเชื่อมพบว่า ภาพรวมวิธีคิดและทิศทางของการบูชาแกนของชาวไทดำในประเทศไทย มีลักษณะจากข้างล่างขึ้นสู่ข้างบน ในขณะที่พิธีกรรมของชาวไทดำ เมืองหลวงน้ำทา ส่วนหนึ่งพบว่า มีลักษณะจากข้างบนลงสู่ข้างล่างพื้นดิน ทิศทางที่แตกต่างกันสะท้อนให้เห็นโครงสร้างวิธีคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคนกับแกนในเชิงพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไป แต่ก็สามารถดำรงความเชื่อของแกนเอาไว้ได้ในกลุ่ม

โครงสร้างความคิดในมุมมอง “ดิน กับ ฟ้า” ส่งผลให้เกิดรูปแบบทางความคิดและนำไปสู่ความหลากหลายของพิธีกรรม ในขณะที่ ทิศทางและตัวเชื่อม ถูกกล่าวถึงในรูปแบบของความเป็นของแท้ (authenticity) ที่เป็นแบบอย่างการปฏิบัติ (ดังในกรณี

ของการอ้างถึงลักษณะการบูชาจากล่างสู่บนและการเชิญแถนจากบนลงล่าง) ผู้วิจัยมองเห็นว่าประเด็นเรื่องของความเป็นของแท้ เป็นประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญในเชิงสังคมศาสตร์ กล่าวคือ การกล่าวอ้างถึงความจริงแท้ ถือว่ามีนัยเชิงอำนาจรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ภูมิปัญญาหรือมรดกทางวัฒนธรรมหนึ่งๆ

นอกจากนี้แล้ว จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยยังพบปรากฏการณ์ทางสังคมที่มีความเกี่ยวข้องกับการพลวัตวัฒนธรรมในรูปแบบของการหยิบยกเอาวัฒนธรรมบางอย่างขึ้นมาให้ความหมายและให้คุณค่าผ่านวิถีปฏิบัติใหม่ๆ หรือกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบใหม่อันทำให้วัฒนธรรมนั้นได้รับการเน้นย้ำให้โดดเด่น หรือมีวิถีชีวิตขึ้นมาใหม่ในบริบทที่ไม่เคยมีมาก่อน การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมจึงก่อให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาผลิตใหม่ในวัตถุประสงค์ใหม่ เพื่อให้สอดคล้องตอบสนองกับสถานการณ์หรือบริบทใหม่ หรือมีการสร้างความหมายใหม่ โดยมีกรณีปรากฏเฉพาะในพื้นที่ประเทศไทย ตัวอย่างดังต่อไปนี้

ประเพณี “แห่เจ้าขึ้นวัง” : ประเพณีประดิษฐ์ภายใต้ตำนาน “ลาวหามเจ้า”

ประเพณี “แห่เจ้าขึ้นวัง” จัดโดย มูลนิธิไทยทรงดำ ประเทศไทยและความร่วมมือของเครือข่ายชาวไทยดำทั่วประเทศ จัดขึ้นครั้งแรกเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2556 ณ อ.เมือง จ.เพชรบุรี กิจกรรมดังกล่าว ได้รับความร่วมมือจากชาวไทยดำทั่วประเทศ พิธีการเริ่มจากการรวมตัวของชาวไทยดำ ณ ลานกว้างข้างเขาวัง ชาวไทยดำแต่ละพื้นที่ แต่งกายชุดประจำกลุ่มที่ออกแบบกันอย่างสวยงาม มีการจัดทำเครื่องประดับตกแต่งในขบวนพิธีแห่อย่างมีสีสัน ประกอบด้วย ดอกไม้ลายปักลายต่างๆ ที่นำเสนอผ่านรูปแบบของป้ายขบวน ดุง (ธง) และ การตกแต่งขบวน

ภาพที่ 1 กิจกรรมประเพณี “แห่เจ้าขึ้นวัง” จากตำนาน “ลาวหามเจ้า”
(ที่มาของภาพ : โอเยเรศ บุญฤทธิ์, สถานที่ : อำเภอเมือง จังหวัดเพชรบุรี)

ประเพณี “แห่เจ้าขึ้นวัง” ใช้ตำนาน **“ลาวหามเจ้า”** ซึ่งเป็นเรื่องราวที่รองรับการสร้างประเพณีนี้ขึ้นมา ตำนานลาวหามเจ้า เป็นตำนานเรื่องเล่าที่กล่าวถึง เรื่องราวของชาวไทดำที่ถือกันว่า **เป็นเกียรติภูมิของชาวไทดำ** ที่ทำงานใกล้ชิดรับใช้พระมหากษัตริย์ โดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้ชาวไทดำเป็นแรงงานก่อสร้างพระตำหนักเขาวังเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2410 และเมื่อสร้างพระตำหนักเขาวังเสร็จ ชาวไทดำยังได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นคนจัดเตรียมแคร่และแบกหามกษัตริย์ พระบรมศานวงศ์ เจ้านาย ขึ้นสู่พระตำหนักเขาวัง นอกจากนั้น ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีตำแหน่งมหาดเล็ก เรียก “เด็กชา” รับผิดชอบหน้าที่ “พนักงานเสลี่ยง” โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเด็กชาหามเสลี่ยงขึ้นเขาวังครั้งนั้น ประกอบด้วย นายอ (ต้นตระกูล “อ้อไอศุนย์”) นายไหม (ต้นตระกูล “ดั่งไหม”) นายพล (ต้นตระกูล “พลลละอง”) นายย้อย (ต้นตระกูล “เพ็ชรตึง”) นอกจากนี้ยังโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ชาวไทดำปกครองตนเอง (เพี้ยะ) ทั้งยังมีการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้เป็นขุนนางหลายท่านด้วยกัน (Sawai Petroon, Interview, January 22, 2016)

รูปแบบพิธีแห่เจ้าขึ้นวัง เริ่มต้นด้วยขบวนของมูลนิธิไทยทรงดำ ประเทศไทย มีการจัดเสลี่ยงตกแต่งด้วยดอกไม้ นานาชนิด บนเสลี่ยงมีพระบรมฉายาลักษณ์ของรัชกาลที่ 4 นอกจากนั้น มีชาวไทดำแต่งชุดประจำกลุ่มร่วมกันแบกเสลี่ยงดังกล่าวขึ้นเขาวัง หน้าขบวนมีการใช้ “วงแคนประยุกต์” บรรเลงเพลง “ไทดำรำพัน” และเพลงอื่นๆ นำขบวนเพื่อสร้างบรรยากาศในการร่วมกิจกรรม ถัดจากขบวนเสลี่ยงก็เป็นขบวนชาวไทดำจากหมู่บ้านต่างๆ ทั่วประเทศที่มาร่วมงานประเพณีแห่เจ้าขึ้นวัง

เมื่อขบวนหยุด ณ พระตำหนักเขาวัง นายโสว เพ็ชรธณ ประธานมูลนิธิไทยทรงดำ ประเทศไทย นำพี่น้องชาวไทดำจากทั่วประเทศ ทำความเคารพด้วยการถวายบังคมพระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ 4 และการคำนับตามรูปแบบวิธีของชาวไทดำ หลังจากนั้น นายโสว เพ็ชรธณ อ่านคำสดุดีรัชกาลที่ 4 โดยภาษาไทย มีเนื้อความโดยสรุปว่า

“...องค์พ่อหลวง (รัชกาลที่ 4) ผู้เป็นเจ้าเป็นนาย ในกาลนี้ วันที่ 30 เมษายน เหล่าข้าพเจ้าและลูกหลานชาวไทยดำได้ร่วมใจมาเคารพเพื่อแสดงความจงรักภักดีแก่องค์พ่อหลวง บัดนี้ ท่านได้เสด็จสวรรคต ท่านเสด็จไปยังเมืองฟ้าเมืองแถนในชั้นเจ้าฟ้า ขอให้พระองค์มีบารมีเป็นสามสิบแสนทวดดา รับใช้ ห้าสิบแสนเจ้าลาว สามสิบแสนเจ้าเมืองมนุษย์ ในการนี้ ให้มีลูกหลานจากเมืองทิศใต้มาส่งเกลือ ลูกหลานทางทิศเหนือมาส่งข้าวส่งปลาส่งขึ้นเนื้อไว้ให้พระองค์ได้เสวย ให้มีผู้มารับใช้ท่านผู้เป็นเจ้าเป็นใหญ่ในชั้นฟ้า เนื้อ...”

(Somtop Sirinapo, interview, February 9, 2016)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ประเพณี “แห่เจ้าขึ้นวัง” เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ถูกจัดขึ้นและสามารถดึงเอาความทรงจำร่วมของชาวไทยผ่านรูปแบบของกิจกรรมภายใต้เรื่องราวตำนาน “ลาวหามเจ้า” ในขณะที่ คำกล่าวสดุดีรัชกาลที่ 4 ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่สุดของงาน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นมุมมองของการผนวกใช้ **วิธีคิดเรื่องแกน** กับ **สัญลักษณ์แห่ง “รัฐไทย”** ผ่านประเพณีประดิษฐ์อย่างกลมกลืน ทำให้เกิดการผสมผสานกับความเป็นรัฐไทยและเกิดสำนึกร่วมชาติพันธุ์ นัยของการผนวกและผสมผสานได้สร้างความเป็นหนึ่งเดียวระหว่างความเป็นรัฐไทยกับความเป็นกลุ่มไทดำ ตอกย้ำผ่านแนวคิดเรื่องระบบอุปถัมภ์ที่สื่อผ่านตำนานลาวหามเจ้าโดยมีสถานะกษัตริย์กับคนต่างถิ่น (เชลย) เป็นตัวบทเชื่อมสัมพันธ์และดำเนินเรื่อง ขณะที่ปัจจุบัน สถานะดังกล่าวถูกแปลงให้กลายเป็น สัญลักษณ์แห่งรัฐไทยกับราษฎรหรือพสกนิกรผ่านประเพณีประดิษฐ์ดังกล่าว

แกน-พุทธ-คริสต์ : การปะทะกันอย่างประณีประนอมระหว่างความเชื่อดั้งเดิมและความเชื่อศาสนาอื่น ๆ

ไทดำให้ความสำคัญเคารพและนับถือแกนหรือผีฟ้า ผู้ซึ่งเป็นทุกสิ่งทุกอย่างและเป็นผู้กำหนดทุกสิ่งบนโลก การเชื่อฟังและกำหนดตามแกนสิ่งจะทำให้เกิดความสุขแก่ทั้งตัวเองและครอบครัว โดยมีพญาแกนหลวง (แกนลอ) เป็นหัวหน้าแกนทั้งปวง ส่วนผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษให้การคุ้มครองปกป้องรักษาสมาชิกในครอบครัว ดังนั้น การนับถือแกนและผี จึงเป็นตัวแทนของการนับถือศาสนาแบบดั้งเดิม

เนื่องด้วยสังคมพหุวัฒนธรรม การนับถือแกนและผีของชาวไทยไทดำในประเทศไทยจึงมีการผสมผสานระหว่างศาสนาพุทธ ประเพณี พิธีกรรมหลายประเภท มีการนำขั้นตอนพิธีของพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานอย่างแยกจากกันไม่ออก การเปลี่ยนวิธีคิดจากการนับถือศาสนาแบบดั้งเดิมสู่การนับถือพุทธศาสนาของชาวไทยไทดำนำไปสู่ภูมิปัญญาในการสร้างเรื่องราวหรือตำนานเพื่อรองรับปรากฏการณ์แห่งความเชื่อดังกรณีตำนานเรื่อง “ผ้าเปี้ยวศักดิ์สิทธิ์” ซึ่งนับเป็น “**นิทานอธิบายเหตุ (explanatory tale)**” ที่กล่าวถึง เหตุใดชาวไทยไทดำจึงไม่ไหว้พระ แต่กระนั้น ก็สามารถใช้ชีวิตในร่มบวรพระพุทธศาสนาได้อย่างร่มเย็น โดยตำนานเล่าไว้ว่า

ในอดีตนั้น ปางเมื่อพระอนุดตรสัมมาสัมโพธิญาณโคตรมพุทธเจ้าประทับนั่งสมาธิใต้ต้นศรีมหาโพธิ์จวนจะตรัสรู้เต็มที ได้มีมหานทีพัดเอาสร้อยของพระองค์ลอยไปตามกระแส เมื่อชาวไทยไทดำผ่านมาพบจึงได้เข้าช่วยเหลืออย่างสุดกำลัง โดยนำเอาผ้าเปี้ยวมัดต่อกันเป็นผืนใหญ่คล้องสร้อยพระองค์ขึ้นมาจากมหานที เมื่อช่วยพระพุทธองค์ขึ้นมาได้สำเร็จ ด้วยความดีความชอบนั้นชาวไทยไทดำจึงได้รับการยกเว้นจากพระบรมศาสดาโดยไม่ต้องไหว้พระองค์

ส่วนผ้าเปียวจึงกลายเป็นผ้าศักดิ์สิทธิ์ของคนไทดำและใช้พกหุ้มมาถึงทุกวันนี้

(Korn Paisoon, Interview, January 20, 2016)

จากตำนานเรื่อง “ผ้าเปียวศักดิ์สิทธิ์” แสดงให้เห็นถึงการสร้างตำนานที่ประสานความเชื่อระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาอย่างประนีประนอม และนอกจากภูมิปัญญาที่ถูกสร้างสรรค์ให้เกิดกลายเป็น นิทาน ตำนานแล้ว ยังมีการนำเสนอและสื่อผ่านรูปแบบงานศิลปะซึ่งสะท้อนพลวัตความเชื่อของคนไทดำในประเทศไทยที่ถูกบรรจุถ่ายทอด โดยศิลปินบรรจุแต่งแต้มสีสันเพื่อสร้างจินตนาการแห่งการพลวัตซึ่งผสานกับวิถีพุทธอย่างลงตัว ดังตัวอย่าง จิตรกรรมฝาผนังบนกุฏิของวัดดอนทอง จังหวัดนครปฐม ภาพต่าง ๆ บอกเล่าเรื่องราวที่ว่าด้วยเรื่องของการเปลี่ยนแปลงความเชื่อและสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนไทดำ

ภาพที่ 2 จิตรกรรมฝาผนังบนกุฏิของวัดดอนทอง จังหวัดนครปฐม แสดงถึงวิถีชีวิตชาวไทดำกับพุทธศาสนา
(ที่มาของภาพ : ไอยเรศ บุญฤทธิ์, สถานที่ : อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม)

นอกจากจิตรกรรมฝาผนังที่ประสานความเชื่อดั้งเดิมของไทดำกับพุทธศาสนาแล้ว ยังมีการสร้าง “วัดดุมงคล” ที่ถือว่าเป็นวัดคู่แทนความเชื่อของคนไทดำ วัดดุมงคลดังกล่าว จัดสร้างขึ้นในชื่อว่า “หนุมานอาคม นะเศรษฐิไทยทรงดำ” จัดสร้างโดยวัดดอนรวบ อ.เมือง จ.ชุมพร เมื่อ พ.ศ. 2557 ผู้วิจัยพิจารณาว่าวัดดุมงคลชิ้นนี้พบว่ามีภาพเขียน “ตัวละคร” จาก “วรรณคดี” มาเป็นองค์ประกอบในการสร้างรูปวัตถุ นั่นคือภาพเขียน “หนุมาน” มาเป็นภาพแทนของความมั่งคั่ง มั่งมี เนื่องด้วย ความเชื่อ “หนุมาน”

ในวงการ “วัดถุมงคล”⁶ เชื่อว่า หนุมนามิฤทธิ์ อยู่ยงคงกระพัน หายตัวได้ แปลงกายได้ มีเขี้ยวแก้ว กุณฑลชนเป็นเพชร นอกจากนั้น หนุมนามออกศึกสู้รบกับข้าศึกได้ชัยชนะจึงได้เสวยสุขด้วยโภคทรัพย์ทั้งปวง ส่วนการสร้างความเป็นมงคล (sacralization) ให้แก่วัดถุมงคลขึ้นนี้ Amnart Sangtong (Interview, June 6, 2015) ให้ข้อมูลว่าได้อาราธนาพระเกจิอาจารย์ผู้มีวิชาอาคม อีกทั้ง เชิญเกจิอาจารย์ชาวไทดำบวกรรมคาถาตามความเชื่อของไทยดำ (มนตรีไทดำ) จนอาณาเขตของวัดถุมงคลขึ้นนี้มีชื่อเสียงโด่งดัง เป็นที่ต้องการของคนไทดำในจังหวัดชุมพรและจังหวัดใกล้เคียง คนไทดำเข้ามาบูชาไปหลายคนบอกต่อกันว่า หลังจากเข้ามาบูชา หนุมนามอาคม นะเศรษฐิไทยทรงดำทำให้เกิดความร่ำรวย บางรายถูกหวย ถูกสลากกินแบ่งรัฐบาลอยู่เป็นนิจ

ภาพที่ 3 วัดถุมงคลคนไทดำ รุ่น “หนุมนามอาคม นะเศรษฐิไทยทรงดำ” สร้างโดย วัดดอนรวบ อ.เมือง จ.ชุมพร
(ที่มาของภาพ : โอเยเรต บุญฤทธิ์, สถานที่ : อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร)

นอกจากการนับถือศาสนาพุทธแบบฉบับชาวไทดำในพื้นที่ต่างๆ ในประเทศไทยแล้ว ยังมีการผสมผสานความเชื่อระหว่างวิถีคิดเรื่องแก่นกับความเชื่อคริสต์ศาสนาในหลายพื้นที่ อาทิ พื้นที่หมู่ที่ 4 บ้านนาป่าหนาด อ.เชียงคาน จ.เลย ที่รับเอาวิถีคิดของพระคริสต์เข้ามาสวมทับความเชื่อเรื่องแก่นอย่างลงตัว ความเชื่อแบบผสมผสานที่เกิดขึ้น ชาวไทดำกลุ่มดังกล่าวเชื่อว่า แก่น คือ พระเจ้าสูงสุดซึ่งเปรียบดังพระคริสต์ ในขณะเดียวกันความเชื่อเรื่องแก่นในแบบลักษณะดังกล่าว มีพิธีกรรมสวดอ้อนวอนบูชาแก่น (พระคริสต์) ทุกวันอาทิตย์ ขั้นตอนของการสวดอ้อนวอนเป็นตามขั้นตอนการสวดของคริสต์ศาสนา โดยมีคัมภีร์คำสวดฉบับภาษาไทยดำ

⁶ อ่านเพิ่มเติม สุกัญญา สุจนายา, การประยุกต์ใช้คติชนในการสร้างวัดถุมงคลในปัจจุบัน, หน้า 140-141, เรื่องเล่าพื้นบ้านไทยในโลกที่เปลี่ยนแปลง, ศิราพร ณ ถลาง บรรณาธิการ

ภาพที่ 4 หน้าปก “หนังสือบันทึกคำสอนองค์แกน (ถอดเสียงภาษาไทดำ-บับเจียนกวิ้มเจ้าบัวฟ้า) หรือ หนังสือคำสอนของพระเยซู (บรรทัดที่ 2 ถอดเสียงเป็นภาษาไทดำ-กวิ้มหย้นปาวตอย ล้วงต้างเจ้าเยซุ)”
(ที่มาของภาพ : ไอยเรศ บุญฤทธิ์, สถานที่ : อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย)

คำว่า “องค์แกน” หรือ “เจ้าบัวฟ้า” ถูกใช้เรียกและสวดแทนชื่อพระเยซูคริสต์ ในช่วงพิธีการสารภาพบาป ชาวไทดำมักเล่าถึง “ความผิด” “ความขุ่นข้องหมองใจ” “ความขบข้องใจ” “ความไม่สบายใจ” ต่อองค์แกน คำพูดโดยส่วนใหญ่จะเป็น การ “ขออภัย” ให้ “องค์แกน” ช่วยเหลือ เรื่องราวโดยส่วนมากจะกล่าวถึง ความไม่สบายใจ ที่ประพடுத்தปฏิบัติไม่ดีต่อธรรมชาติ จึงได้ขอให้พญางานช่วยเหลือให้ฝนฟ้าตกต้อง ตามฤดูกาล ช่วงท้ายของพิธีกรรม มีการร่วมร้องเพลงภาษาไทดำ ใช้ทำนองสวดของ ทางคริสต์ แต่บางช่วง มีการร่วมร้องเพลงด้วยภาษาไทดำ โดยใช้ทำนองเพลง “ไทดำ รำพัน” ในการสวดบูชาอันนออน

Sopa Kumkam (Interview, March 21, 2016) กล่าวถึง แกนในฐานะพระคริสต์ คือ ผู้ดลบันดาลความสงบสุขแก่โลก ชาวไทดำที่หันมานับถือแกนในลักษณะเช่นนี้ เพราะ ต้องการ “การหลุดพ้น-ปรับเปลี่ยน” จาก “ข้อกำหนด-ข้อบังคับ” ของวัฒนธรรมไทดำ ที่ว่าด้วยเรื่อง “ความเชื่อเรื่องผีและแกนแบบดั้งเดิม” การนับถือแกนลักษณะดังกล่าว เชื่อว่า เมื่อคนไทดำตายไป วิญญาณจะขึ้นสวรรค์ไปสถิตอยู่กับองค์แกน และ จะไม่กลับมายังโลกมนุษย์อีก ดังนั้น ด้วยวิธีคิดเช่นนี้ จึงไม่จำเป็นต้องมีการ “เลี้ยงผี บรรพบุรุษ” อีกต่อไป ดังนั้น ชาวไทดำที่นับถือแกนลักษณะนี้ จึงทำพิธีเรียก “กะล่อหอง (ห้องผีบรรพบุรุษ)” ออกจากบ้านโดยสิ้นเชิง และมีพิธีกรรมสวดอันนออนแกนแทนที่

ภาพที่ 5 ชาวไทดำ บ้านนาป่าหนาด อ.เชียงคาน จ.เลย ผู้ศรัทธาในแก่นพระคริสต์กำลังร่วมพิธี
สวดบูชาองค์แก่น ณ คริสตจักรบ้านนาป่าหนาด
(ที่มาของภาพ : โอเยเรต บุญฤทธิ์, สถานที่ : อำเภอเชียงคาน จังหวัดเลย)

การยกห้อง กะล่อห้อง ออกจากบ้าน นับเป็นการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดที่เกี่ยวข้อง
ผีบรรพบุรุษของชาวไทดำเป็นอย่างมาก เนื่องจาก ห้องกะล่อห้อง มีนัยความสัมพันธ์
ในเชิงเครือญาติ และยังเป็นที่มาของการทำพิธีกรรมต่างๆ ของชาวไทดำ กรณีของ
การยกกะล่อห้องออกจากบ้าน ยังเป็นประเด็นที่ถกเถียงกันในหมู่บ้านนาป่าหนาด
อย่างไรก็ตาม Pettabong Paisoon (Interview, March 18, 2016) กล่าวว่า เรื่องของ
ความเชื่อเป็นสิทธิส่วนบุคคลที่ทุกคนสามารถจะนับถือ ดังนั้น ในหมู่บ้านนาป่าหนาด
ชาวไทดำจะนับถือศาสนาอะไร ปฏิบัติพิธีกรรมอย่างไร ก็ล้วนอยู่ที่การตัดสินใจของแต่ละ
บุคคล แต่ความสำคัญอยู่ที่ศาสนาหรือความเชื่อเหล่านั้น ทำให้ชุมชนมีความสุขและ
สามารถรักษาความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำได้ไม่น้อยเพียงใด

วัดถุ่มงคลองค์แก่น : มงคลวัดถุ่มงคลความเชื่อ พุทธ-พราหมณ์-ผี(แก่น)

วัดถุ่มงคลคนไทดำ สร้างขึ้นภายใต้บริบทของความเชื่อทางศาสนาที่ผสมผสาน
ความเชื่อ พุทธ-พราหมณ์-ผี (แก่น) เข้าไว้ด้วยกัน วัดถุ่มงคลคนไทดำ จัดสร้างขึ้น
ในชื่อ “พระพญาแก่นรวแสนล้าน (1 สายเลือด 2 สายน้ำ จากแม่โขงเชื่อมโยงสู่
เจ้าพระยา)” ในรูปแบบของวัดถุ่มงคล “จุดคามรามเทพ” แนวคิดของการสร้างที่เชื่อว่า
พญาแก่น เป็นเทพเจ้าที่มีมหิทธานุภาพ เหนือธรรมชาติเป็นผู้บันดาล ให้เกิดทุกสิ่ง
ทุกอย่างแก่มนุษย์ และสรรพสิ่งในโลกนี้ เป็นผู้บันดาลให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล
เป็นผู้บันดาลความสุขทุกข์ ความมั่งมี ความงาม เป็นผู้คุ้มครองดูแลคนดี ลงโทษ
คนกระทำความผิด เป็นผู้ดูแลชะตาชีวิตของมวลมนุษยโลก “พญาแก่น” เป็นเทพเจ้าที่ชาวไทดำ
ไทยอีสาน ไทยเวียง ไทยยวน และไทยพวน (ตระกูลไทยลาว) นับถือตามบรรพบุรุษ
มานานนับพันๆ ปี

รูปลักษณะของ พระพญาแก่นรวแสนล้าน เป็นวัดถุ่มงคลแบบ ด้านหน้า
เป็นรูปพญาแก่นหนึ่งขัดสมาธิอยู่บนฐานพญานาค ระหว่างฐานพญานาคเป็นรูปควาย

นอนหมอบ (พาหนะของแกน) ได้รูปควายหมอบ ปรากฏอักษร ม.ท.ด.ท (มูลนิธิไทยทรงดำ ประเทศไทย) และ ข้อความ “พระพญาแถนรวยแสนล้าน” ส่วนด้านหลังเป็นรูปจุดคามรามเทพ หรือบางมวลสาร เป็นรูปพระนครคีรี (เขาวัง) จ.เพชรบุรี สถานที่ความทรงจำของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ส่วนการบูชา พระพญาแถนรวยแสนล้าน มีบทสวดเฉพาะ คือ เริ่มต้นจากการตั้งนะโม 3 จบ โดยกล่าวว่า *ชะอุติโย มะคะติโย โสยะตะ มียะถัง อะหังตัง สาธุ* นอกจากนั้น ยังมีการสร้าง “แหวนพญาแถนรวยแสนล้าน” ขึ้นมาในวาระเดียวกันอีกด้วย โดยออกแบบรูปแถนเป็นลักษณะเดียวกันกับวัตถุมงคลพระพญาแถนรวยแสนล้าน เพียงแต่แหวนพญาแถนรวยแสนล้านจัดสร้างตามจำนวนที่มีการสั่งจองไว้เท่านั้น

นัยของ พระพญาแถนรวยแสนล้าน นอกจากจะสร้างขึ้นเพื่อเป็นวัตถุมงคลของคนไทดำแล้ว ยังเชื่อว่าจะสามารถดลบันดาลความร่ำรวยได้ เนื่องจากแถนสามารถบันดาลความมั่งมีให้แก่ผู้ที่บูชา ดังนั้น ในบริบทของสังคมทุนนิยม ดังนั้น จึงไม่ผิดนักที่การสร้างวัตถุมงคลดังกล่าวจะนำเอาอนุภาค (motif) “การบันดาล” ของแถนมาใช้ในวัตถุมงคลชนิดนี้

ภาพที่ 6 พระพญาแถนรวยแสนล้าน (ด้านหน้า) และแหวนพญาแถนรวยแสนล้าน จัดสร้างโดยมูลนิธิไทยทรงดำ

(ที่มาของภาพ : ไอยเรศ บุญฤทธิ์, สถานที่ : อำเภอกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม)

Somtop Sirinapo (Interview, January 22, 2016) หนึ่งในคณะกรรมการจัดสร้างพระพญาแถนฯ กล่าวว่า การสร้างวัตถุมงคลไทดำฯ ผู้ริเริ่มจัดสร้าง คือ นายไสว เพชรธนู ประธานมูลนิธิไทยทรงดำ ประเทศไทย โดยมีแนวคิดที่ต้องการระดมทุนเพื่อซื้อที่ดินก่อสร้างที่ทำการมูลนิธิไทยทรงดำ ประเทศไทย นอกจากนั้น การสร้างพญาแถนให้กลายเป็นวัตถุ ถือเป็น การเผยแพร่ความเชื่อเรื่องแถนให้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ เนื่องจาก ปัจจุบัน เยาวชนชาวไทดำรู้จักพญาแถนน้อยมาก การสร้างพญาแถนเป็น

รูปเคารพก็นับเป็นเครื่องที่สามารถเตือนใจและบอกกล่าวแก่เยาวชนว่ายังมีความเชื่อเรื่องแผนที่สำคัญสำหรับกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ

Kamjorn Petyoun (Interview, January 22, 2016) กล่าวถึง พิธีกรรมในการปลุกเสก พระพญาแถนรวยแสนล้าน มีความสำคัญมาก การปลุกเสกแบ่งเป็น 2 พิธีใหญ่ คือ พิธีพุทธาภิเษกโดยพระสงฆ์ และพิธีกรรมไทดำโดยแม่ดหมอหมอด พิธีพุทธาภิเษกได้อารธนาพระคุณเจ้าเชื้อสายชาวไทยดำและพระเกจิอาจารย์เป็นผู้ทำการปลุกเสก เช่น พระครูประยุคนวการ (หลวงพ่อยิ้ม) วัดสามง่าม จ.นครปฐม พระครูปัญญา เพ็ชรคุณ วัดพระปฐมเจดีย์ จ.นครปฐม พระครูประจักษ์ (หลวงพ่อหลา) วัดดอนรวบ จ.ชุมพร พระครูวิจิตรวชิรธรรม (วัดกุฎีบางเค็ม อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี) เป็นต้น ส่วนพิธีกรรมไทดำโดยแม่ดหมอหมอด จัดขึ้นเป็นประจำปีข้างๆ พิธีพุทธาภิเษก นอกจากนี้ มวลสารที่ใช้ในการจัดทำพระพญาแถนรวยแสนล้าน ประกอบด้วยมวลสารจำนวน 14 ชนิด มีหนึ่งชนิดที่มีความสำคัญเป็นพิเศษคือ มวลสารลำดับที่ 11 ซึ่งเป็นมวลสารที่บ่งบอกถึงความเป็นกลุ่มชาวไทยดำ คือ อัฐิ ดิน มวลสารเพี้ย-ตำ-ขุน-หลวงบรรพบุรุษต้นตระกูลชนเผ่าไทดำ จากวัดหนองปรือ อ.เขาย้อย จ.เพชรบุรี และอัฐิ ดินจากหลายวัดที่มีอัฐิของบรรพบุรุษไทดำ

แม้ว่า การสร้างพระพญาแถนรวยแสนล้านจะเป็นการผสมผสานความเชื่อพุทธ-พราหมณ์-ผี (แถน) เพื่อแสดงออกถึงสัญลักษณ์แห่งชาติพันธุ์ผ่านรูปวัตถุก็ตาม แต่รูปลักษณะของวัตถุมงคลพระพญาแถนรวยแสนล้าน ที่ถูกกำหนดสร้างขึ้น อาจสวนทางกับแนวคิดความเชื่อเรื่องแถนชาวไทยดำหลายพื้นที่ เช่น นาย ก. (ไม่ประสงค์ออกนาม) (Interview, January 29, 2016) เชื่อกันว่า พญาแถนไม่มีรูปเคารพ ไม่มีรูปร่างหน้าตาที่ชัดเจน และไม่มีใครสามารถล่วงรู้ได้ว่ารูปลักษณะของพญาแถนเป็นเช่นไร ดังนั้น จึงไม่สมควรที่สร้างเป็นวัตถุดังกล่าวขึ้นมา ในขณะที่ นาง ข. (ไม่ประสงค์ออกนาม) (interview, March 21, 2016) ปฏิเสธการรับมอบ พระพญาแถนรวยแสนล้านจากผู้สร้าง เนื่องจากเชื่อว่า แถน เป็นสิ่งสูงสุด ไม่มีใครสามารถสร้างหรือบอกได้ว่าแถนควรจะเป็นรูปลักษณะอย่างไร

หากแต่ในบริบทของ “คติชนสร้างสรรค์ (creative folklore)” ผู้วิจัยมองว่า พระพญาแถนรวยแสนล้าน จัดเป็น วัตถุทางวัฒนธรรม ชิ้นหนึ่งที่ได้หยิบเอาความเชื่อในกลุ่มมาผลิตหรือสร้างเพื่อสืบทอดหรือธำรง อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตาม นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบว่า แนวคิดการทำ “แถน” ให้กลายเป็น “ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital)” เพื่อสร้างมูลค่าหรือคุณค่าทางวัฒนธรรม อย่างพบได้อีกหลายกรณี เช่น

- การนำแกนมาเป็นเรื่องราวเพื่อ “เชิดชวน” ให้คนไทดำร่วมท่องเที่ยวในลักษณะการกลับสู่มาตุภูมิ (ประเทศเวียดนาม) ตามเส้นทางคำบอกทางสู่เมืองแกน ด้วยแนวคิดที่ว่า “กลับสู่อ้อมอกแห่งแกน” Panat Lounmaung (Interview, March 11, 2016) ผู้ริเริ่มการท่องเที่ยวลักษณะดังกล่าว กล่าวว่า ต้องการจัดการท่องเที่ยวที่ทำให้คนไทดำเกิดความภาคภูมิใจในกลุ่มชาติพันธุ์ตัวเอง และรู้รากที่มาของกลุ่มชน การกลับท่องเที่ยวไปยังเมืองที่ปรากฏในคำบอกทางไปเมืองแกนจากพิธีกรรมหลังความตายนั้น ถือเป็นงานได้ยอรอยบรรพบุรุษชาวไทดำ และได้รู้จักสถานที่สำคัญต่างๆ ที่ถูกบอกเล่าในวิถีชีวิตของชาวไทดำ เช่น ขวัญหวาน นาน้อยอ้อยหนู น้ำตกตาด ผีไฟ เป็นต้น

- การสร้าง “รูปหล่อองค์พญาแกน” เพื่อเป็นศูนย์รวมใจชาวไทดำ ที่บ้านเกาะแรด อ.บางเลน จ.นครปฐม ของ นายไสว เพชรธนู ประธานมูลนิธิไทยทรงดำ ประเทศไทย ซึ่งปัจจุบันได้ดำเนินการจัดเตรียมที่ดินสำหรับรูปหลอดังกล่าว แต่ยังขาดทุนทรัพย์ในการจัดสร้าง

- การจัดสร้าง “มหาวิทยาลัยไทดำ” ของ นายเพชรตะบอง ไพศุณย์ ประธานชมรมหล้า-ลอง เจ้าของพิพิธภัณฑ์ไทดำ บ้านนาป่าหนาด อ.เขียงคาน จ.เลย โดย Pettabong Paisoon (Interview, March 21, 2016) มีแนวคิดโดยนำ “แกน” ซึ่งเป็นความเชื่อสูงสุดของชาวไทดำมา “เล่าเรื่อง” และ “ดำเนินเรื่อง” เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวไทดำอย่างเป็นวัฏจักร

นวนิยาย “แกนเมืองฟ้า” : เมื่อตัวอักษรถ่ายทอด “หัวใจ” ไทดำในสังคมไทยร่วมสมัย

นวนิยาย เรื่อง “แกนเมืองฟ้า” ได้แรงบันดาลใจจากประเพณีและวัฒนธรรมที่อยู่รอบตัวของ พรราวพุท (Prown-put) (Sukanya Srathongprom, Interview, March 16, 2017) นักเขียนชาวไทดำที่เคยพำนักจากพ่อแม่และแม่ เมืองแกน เป็นเรื่องหนึ่งที่พรราวพุทได้รับฟังตั้งแต่เด็กๆ เล่าถึงเมืองที่พญาแกนสร้างขึ้นมาให้อยู่ในผลน้ำเต้า เมืองแกนเป็นดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ ชาวเมืองแกนอยู่กันอย่างสุขสบาย ต่อมาชาวเมืองเกิดเบื่อและอยากจะออกจากผลน้ำเต้า จึงไปขอกับพญาแกนให้เจาะผลน้ำเต้า จนชาวเมืองหลังไหลออกมาตั้งสายน้ำ แต่สุดท้ายทุกคนก็ต่างโอดครวญกันว่าไม่น่าออกมาเลย เพราะเมื่อออกมาแล้วลำบากกว่าอยู่ในผลน้ำเต้าหลายเท่า และนั่นเป็นที่มาของความต้องการสุดท้ายของชาวไทดำ คือ การได้กลับไปเมืองแกนบ้านเก่าของพวกเขาอีกครั้ง

ภาพที่ 7 นวนิยายเรื่อง แดนเมืองฟ้า ผู้เขียนนามปากกา พราวพร นักเขียนชาวไทย
(ที่มาของภาพ : โอเชเรศ บุญฤทธิ์, สถานที่ : อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม)

แดนเมืองฟ้า เป็นเรื่องราวการผจญภัยของหญิงสาวชาวไทย จ.เพชรบุรี นามว่า **“แพรวไหม”** ด้วยเหตุไม่คาดฝัน แพรวไหมพบว่าตัวเองได้เข้ามาสู่เมืองแดนเมืองที่แพรวไหมไม่เคยเชื่อเลยว่าจะมีอยู่จริง ณ เมืองแดน แพรวไหมเห็นผู้คนในเมืองแดนต่างก็ชอบร้องรำทำเพลง หนุ่มสาวต่างพากันเล่นโยนลูกช่วง ไม่มีใครเจ็บป่วย แพรวไหมได้พบกับครอบครัวของ **“สิงห์”** ชาวเมืองแดนที่คอยดูแลแพรวไหม เรื่องราวการผจญภัยในเมืองแดนระหว่างแพรวไหมกับสิงห์ เป็นเรื่องราวที่เข้มข้น ผู้เขียนบรรยายให้เห็นภาพของสภาพภูมิประเทศของเมืองแดน ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน ตลอดจนเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพญาแถน แดนเมืองฟ้าเป็นนวนิยายแนวโรแมนติก-แฟนตาซีที่สอดแทรกวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีของชาวไทยได้อย่างแนบเนียน

นวนิยายเรื่อง แดนเมืองฟ้า ถือเป็นงานศิลปะประเภทวรรณศิลป์ ที่ถ่ายทอด **ความเชื่อ-ความคิดเรื่องแถนผ่านวรรณกรรมร่วมสมัย** ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวเกี่ยวกับแถนได้อีกแนวทางหนึ่งซึ่งไม่แตกต่างจากการรับรู้เรื่องแถนผ่านพิธีกรรมของชาวไทย แดนเมืองฟ้าจึงอาจเปรียบได้ดัง **“นิทานไทย”** ของยุค **ปัจจุบัน** โดยเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการเดินทาง-การผจญภัยที่เมืองมนุษย์และเมืองแถนของคนไทย นอกจากนี้ แดนเมืองฟ้ายังแฝงไปด้วยอุดมการณ์ชาติพันธุ์ที่ถ่ายทอดผ่านตัวละครในขณะเดียวกัน ยังเกิดปมขัดแย้งระหว่างทัศนคติแบบอนุรักษนิยมกับการมองโลกแบบวิทยาศาสตร์ของคนในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม บทบาทที่เกิดขึ้นล้วนเป็นจินตนาการของผู้เขียนที่ผูกเรื่องและเชื่อมโยงด้วยความเข้าใจจากการเติบโตในวัฒนธรรมไทยดำที่มีปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ เป็นผู้คอยสั่งสอน

บทสรุปและอภิปรายผล

ปรากฏการณ์ความเชื่อเรื่องแถนที่เกิดขึ้นกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ ผู้วิจัยมองเห็นว่า เป็นลักษณะของการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) หรือการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรมเพื่อปรับปรนให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป เป็นการนำเอาภูมิปัญญาไทดำซึ่งเป็นต้นทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วในสังคมไทดำมาประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมปัจจุบัน สังคมไทดำสามารถจะนำภูมิปัญญามาประยุกต์หรือผลิตใหม่ เพื่อการธำรงความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบททางสังคมใหม่ เช่น ประเพณีแห่เจ้าขึ้นวัง การประพันธ์นวนิยาย “แถบเมืองฟ้า เป็นต้น นอกจากนี้ การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมยังรวมถึงการนำพิธีกรรมหรือความเชื่ออันมาจรรโลงประโยชน์นำไปสู่การสร้างความทรงจำร่วม (collective memory) ที่นำไปสู่การสำนึกทางชาติพันธุ์ (ethnic consciousness)

อย่างไรก็ดี การผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องแถน มีความหมายคาบเกี่ยวกับคำว่า **สืบทอดอุดมการณ์** ซึ่งเป็นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อการสืบทอด ผู้วิจัยมองว่าการสืบทอดวัฒนธรรมและการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมมีทั้งส่วนที่สัมพันธ์กันและส่วนที่แยกออกจากกัน โดยสามารถอธิบายได้ผ่านปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวความเชื่อเรื่องแถน กล่าวคือ หากเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมของชาวไทดำที่มีตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับแถนแต่ดั้งเดิม การประกอบพิธีกรรมต่างๆ ที่ยังคงปฏิบัติต่อเนื่องกันมาถึงปัจจุบันนับว่าเป็นผลิตซ้ำ เนื่องด้วยเพราะมีการประกอบพิธีกรรมเดิมซ้ำๆ กันนั่นเอง เช่น การประกอบพิธีกรรมเสนเต็ง (ประเทศไทยและลาว) พิธีการเซอเอือนใหม่ (ลาว) เป็นต้น หากแต่การสืบทอดไม่อาจนำมาใช้กับวิถีปฏิบัติบางอย่างเกี่ยวกับแถนที่มีการริเริ่มในบริบทใหม่ เช่น การสร้างวัดถุ่มมงคลองค์แถน ในที่นี้ ผู้วิจัยมองว่า เหมาะสมที่จะใช้คำว่า **สืบทอด** มากกว่า เพราะเป็นการส่งต่อความเชื่อเรื่องแถนในบริบทใหม่หรือรูปแบบใหม่

ในขณะที่ ปรากฏการณ์ความเชื่อเกี่ยวกับแถน มีนัยที่ข้องเกี่ยวกับลักษณะแนวคิดเรื่อง “ประเพณีประดิษฐ์ (invented tradition)” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สังคมไทดำที่แสดงให้เห็นถึงการนำภูมิปัญญา นิทาน ตำนาน เรื่องเล่า ประวัติศาสตร์มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรม ให้กับกลุ่มหรือวิถีปฏิบัติของตน อาทิ ประเพณีแห่เจ้าขึ้นวัง หรือ รูปแบบการท่องเที่ยว “กลับลู่อ้อมอกแห่งแถน” เป็นต้น จึงเป็นภาพสะท้อนของสังคมไทดำในช่วงเวลานั้นได้ระดับหนึ่ง นอกจากนี้ ยังทำให้เข้าใจประเพณีของไทดำแบบดั้งเดิมและแบบประยุกต์ที่มีทั้งการต่อเติม การปรุงแต่ง ดัดแปลง และสร้างความหมายใหม่ให้เกิดขึ้น การประดิษฐ์สร้างสิ่งใดใดโดยใช้ความเชื่อเรื่องแถน

ในรูปแบบใหม่ๆ ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ถือเป็นความพยายามในการที่จะดำรงรักษา อนุรักษ์ สืบทอดประเพณีในเชิง “คุณค่า” เอาไว้

จากตัวอย่าง “ปรากฏการณ์” ต่างๆ ที่หยิบยกมา ผู้วิจัยมองเห็นว่า “แกน” ในบริบทของความเชื่อของประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว แบ่งเป็น 2 ภาคของความหมาย คือ 1. **แกนในภาคของความหมายในรูปสัญลักษณ์** กล่าวถึงตัวตนของแกน รูปลักษณะ หรือการปรากฏของแกนในนิทาน เรื่องเล่า ตำนาน วรรณคดี พิธีกรรม และ 2. **แกนภาคนัยของมายาคติ** กล่าวถึง ภาพแทนเชิงวัฒนธรรมที่หมายถึงความเชื่อดั้งเดิม หากพิจารณาจาก “ปรากฏการณ์” ที่เกิดขึ้น พบว่า “แกน” ทั้ง 2 ภาคความหมาย มีพลวัตการเปลี่ยนแปลงตามสภาพสังคมอยู่ตลอดเวลา ผู้วิจัยสรุปลักษณะการพลวัตได้ 3 ประเด็นด้วยกัน คือ

1. **อุดมคติพลวัต** หมายถึง หลักการหรือคุณค่า (value) ของคำว่า แกน มีพลวัตในเชิงจินตนาการและความเชื่อ ดังตัวอย่างในกรณีของ วิถีคิดเรื่องแกนกับความเชื่อในศาสนาคริสต์ ที่รับเอาวิถีคิดของพระคริสต์เข้ามาสวมทับความเชื่อเรื่องแกนอย่างลงตัว ในขณะเดียวกัน วิถีคิดเรื่องอุดมคติ (ideal) ในมุมมองของหลักการ อันเนื่องมาจากเงื่อนไขของความสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์กับความเป็นรัฐ ก็ปรากฏให้เห็นในปรากฏการณ์ของคำสดุดีพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่กล่าวถึงความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเรื่องพื้นที่ (space) ของแกนที่ถูกก้าวล้ำอาณาเขตเข้าไปด้วยความยินยอมโดยไม่มีปฏิกิริยาต่อต้านทางวัฒนธรรม อุดมคติพลวัตชี้ให้เห็นถึงการผสมผสานเพื่อเปลี่ยนอุดมการณ์เพื่อนำไปสู่ วิถีคิดหรือชนแบบใหม่ที่ชาวไทยด้ายอมรับได้

2. **วิถีคิดพลวัต** หมายถึง ความคิดร่วมและวิถีปฏิบัติของคนกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำต่อแกนมีพลวัตเปลี่ยนแปลง วิถีคิดพลวัตปรากฏขึ้นอยู่หลากหลาย อาทิ แกนพระคริสต์ กรณี การยกห้องกะล่อหองออกจากบ้าน ซึ่งนับเป็นการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดที่เกี่ยวกับผีบรรพบุรุษของชาวไทยดำกับความเชื่อเรื่องแกน เนื่องจากห้องกะล่อหองมีนัยความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติ และยังเป็นที่มาของการทำพิธีกรรมต่างๆ ของชาวไทยดำหรือวัดมุงมคลแกน กรณีการไหว้บูชาด้วยบทสวดเฉพาะ ชะอุติโย มะคะติโย โสยะตะ มียะถัง อะหังตัง สารุ เป็นต้น วิถีคิดพลวัตเช่นนี้ต่างจากการวิถึปฏิบัติต่อแกนแบบดั้งเดิม ข้อสังเกตที่น่าสนใจ คือ วิถีคิดพลวัตที่เกิดขึ้นจะเป็นไปในลักษณะของการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมพื้นถิ่น วัฒนธรรมแวดล้อม และการแพร่กระจายจากวัฒนธรรมภายนอก ทั้งนี้ เพื่อการดำรงอยู่ของแกนในสังคมนั้นๆ อย่างไม่แปลกแยก

3. **รูปแบบพลวัต** หมายถึง รูปลักษณะหรือการนำเสนอองค์ “แกน” มีพลวัตเปลี่ยนไปตามสังคม ปรากฏการณ์รูปแบบพลวัตจัดเป็นการนำ “แกน” มาใช้เป็น

“ทุนทางวัฒนธรรม” เพื่อสร้างมูลค่าหรือคุณค่าทางวัฒนธรรม อาทิ การสร้างวัดถ่มมกแลน การเล่าเรื่องแถบในรูปแบบของวรรณกรรมร่วมสมัยเรื่อง แถบเมืองฟ้า เป็นต้น รูปแบบพลวัตปรากฏขึ้นอย่างมากในลักษณะของแถบในความหมายของรูปสัญลักษณ์ รูปแบบพลวัตมีปัจจัยเนื่องด้วยสุนทรียะทางศิลปะเข้ามาเกี่ยวข้องในประเด็นของการออกแบบ การนำเสนอเพื่อจูงใจให้เกิดความต้องการหรือเป็นที่น่าสนใจของคนไทดำและคนนอกวัฒนธรรม

เป็นข้อที่น่าสังเกตว่า ในยุคที่บริบททางสังคมได้เปลี่ยนไป กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำมีการเรียนรู้และปรับตัวไปตามกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลง มีกระบวนการทางความคิดที่พิจารณาการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ โดยมีวิธีการคัดสรรวัฒนธรรมบางส่วนมาต่อรองกับกระแสสังคม โดยเลือกที่จะรับวัฒนธรรมต่างพื้นที่หรือต่างถิ่นเข้ามาผสมผสานกับวัฒนธรรมดั้งเดิมของตน วิถีคิดที่เกิดขึ้นนี้ จัดได้ว่าเป็นการพลวัตทางวัฒนธรรม อันมีปัจจัยมาจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเพื่อสร้างกลุ่มชาติพันธุ์ของตนไว้ให้ยืนหยัดมั่นคง ถึงแม้ว่าความเชื่อเรื่องแถบในกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำจะเป็นเรื่องราวที่ถือเป็น “อุดมการณ์” อันสูงสุดที่ไม่อาจจะเปลี่ยนแปลงได้ แต่ “ปรากฏการณ์” ที่ผู้วิจัยนำเสนอจากพื้นที่กลุ่มชาติพันธุ์ไทดำในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ก็พอจะเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงพลวัตวัฒนธรรมไทดำ : คติความเชื่อเรื่องแถบ” ที่ผู้วิจัยพยายามเชื่อมโยงให้เห็นวิถีคิดของชาวไทดำอย่างมีพลังในสังคมยุคปัจจุบัน

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยชิ้นนี้ ได้รับการสนับสนุนทุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหิดลและสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ทั้งนี้ งานวิจัยสำเร็จลุล่วงได้ด้วยความร่วมมือทางวิชาการจากหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.สมทรง บุรุษพัฒน์ ศาสตราจารย์วิจัยดีเด่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ประจำปี 2558 ที่สนับสนุนการให้ผู้วิจัยดำเนินการวิจัยจนประสบความสำเร็จ ขอขอบพระคุณคณะนักวิจัยโครงการ “การแปรตามภูมิภาคของภาษาและวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์บางกลุ่มในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้” ที่ให้ความช่วยเหลือในการลงเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาวและประเทศเวียดนาม ผู้วิจัยขอขอบคุณ นางสาวรัชฎาภรณ์ ผลยะฤทธิ์ นักศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาภาษาศาสตร์ สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดลที่ช่วยเหลือผู้วิจัยในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยซาบซึ้งในความกรุณาของทุกท่านเป็นอย่างสูง

References

- Arayuttitham, C. (2016, January, 22). Interview.
- Chaiyapan, S. (2009). **Phu Tai Luk Thean: history and ethnicity of Phu Thai people in Northeastern Thailand and their cultural relations in Asian**. Bangkok: Tathata Publication.
- Chamberlain, J. R. (1992). The Black Tai chronicle of Muang Mouay part I: Mythology. **The Mon-Khmer Studies Journal**, 21, 19-55.
- Darin Mearn-In. (1998). Introduction of invented tradition. **Journal of social science and anthropology**, 21(1).
- Geertz, C. (1973). **The interpretation of cultures: selected essays**. New York: Basic Books.
- Hobsbawm, E. & Ranger, T. (1993). **The invented of tradition**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Khamklomjit, T. (2004). **Song nobility (ขุนนางโง่)**. Petchanburi: Petchaphom Publishing.
- Khamklomjit, T. (2006). **Myth of Thai Song Dam: Tak Nam Kao Wat tradition (ตำนานโง่ตักน้ำเข้าวัด)**. Petchanburi: Petchaphom Publishing.
- Khamklomjit, T. (2010). **Thean tales: myth of Asian**. Bangkok: Tathata Publication.
- Khamklomjit, T. (2014). **Princess of Song (เจ้าจอมโง่)**. Petchanburi: Petchaphom Publishing.
- Kumkam, S. (2016, March 21). Interview.
- Lisawan, C. (2016, January 19). Interview.
- Lisawan, K. (2016, January 19). Interview.
- Lounmaung, P. (2016, March 11). Interview.
- Mearnchanchui, R. (1999). **The ethnic perspective in Thailand: Tai Song tales**. Bangkok: Sahatham Publishing.
- Mukdavijit, Y. (2010). **History of Tai Dam: the cure culture of Thai society and Southeast Asia (ประวัติศาสตร์ไทดำ: รากเหง้าวัฒนธรรม-สังคมไทยและเอเชียตะวันออกเฉียงใต้)**. Bangkok: Contemporary Arts Centre, Ministry of Culture, Thailand.

- Nathalang, S. (2005). **Theories of folklore: methodology in the analysis of myths and folktales** (ทฤษฎีคติชนวิทยา : วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน). Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Paisoon, K. (2016, January 20). Interview.
- Paisoon, P. (2015, September 27, 2016, March 18, 2016, March 21). Interview.
- Panko, T. (2016, January 22). Interview.
- Petroon, S. (2016, January 22). Interview.
- Petyoun, K. (2016, January 22, 2016, February 9). Interview.
- Pitiphat, S. & Poonswan, S. (1993). **Lao Song: the dynamic of cultural system in two century** (ลาวโซ่ง : พลวัตของระบบวัฒนธรรมในรอบสองศตวรรษ). National Research Council of Thailand (NRCT).
- Pitiphat, S., Saipan, P., Petlertanan, T., & Tontuvanich, N. (2005). **Tai Dam, Tai Khao, Tai Daeng and Thai Lueng: opened-hidden identity** (ไทดำ ไทขาว ไทแดง และไทยเหลือง : อัตลักษณ์เปิด อัตลักษณ์ปิด). Bangkok: The foundation for the promotion of the social sciences and humanities textbooks project.
- Prown-put. (2016). **Thaen Muang Fah** (แถนเมืองฟ้า). Bangkok: Groof Publishing.
- Ruepan, P. (2015, March 15). Interview.
- Samutakop, S. et al. (1993). **Cultural constructs of local knowledge: ethnic Thai-Lao spirit-medium cults in Khorat villages** (วิถีคิดของคนไทย : พิธีกรรม “ช่วงผีพ่อน” ของ “ลาวข้าวเจ้า” จังหวัดนครราชสีมา). The office of Social Technology, Technology Suranaree University (Research Publication).
- Saipan, P. (2007). Maung Thanh Dien Bien Phu: the ethnic politics and the rites to the tai socialism in Vietnam. **Journal of Social science and Anthropology**, 30(January-June).
- Sangtong, A. (2015, June 6). Interview.
- Sawangpanyagoon, T. (2006). Kham To Maung Thai Song (กวมโตเมืองไทยโซ่ง). **Journal of Silpakorn**, 30(2).
- Singlor, K. (2015, July 14). Interview.
- Singlor, N. (2016, March 3). Interview.
- Singlorkam, P. (2001). **Tai Dam Village** (หมู่บ้านไทดำ). Loei: Maung Loei Publishing.

- Sirinapo, S. (2016, February 9, 2016, January 22). Interview.
- Srathongprom, S. (2017, March 16). Interview.
- Sriburapa, M. (1979). **Tai Dam Ram Pan (ไทดำรำพัน)**. Bangkok: Siriporn Publishing.
- Sukasem, P. (2016, January 27). Interview.
- The Royal Institute. (2008). **Thai local literature encyclopedia, the northeast, on Thao Hung or Thao Jueng 2 (พจนานุกรมศัพท์วรรณกรรมท้องถิ่นไทย ภาคอีสาน เรื่องท้าวฮุ่งหรือท้าวเจือง เล่ม 2)**. Bangkok: The Royal Institute Publishing.
- Wongted, S. (1991). **Tao Hung Tao Jueng-The hero of Khong river (ท้าวฮุ่ง-ท้าวเจือง วีรบุรุษสองฝั่งโขง)**. Bangkok: Matichon Publishing.